

Владика Данило у свјетлости својих досад непознатих писама

За вријеме свога рада у Државном архиву у Задру од јула 1948 г. до децембра 1950 г. преписали смо, између осталог, и 67 оригиналних писама владике Данила која смо нашли међу актима изванредних которских провидура¹⁾. Ти документи су за нас од огромне важности не само зато што је од владике Данила био досад познат само мали број оригиналних писама, него и због тога што је владика Данило главна личност „Горског вијенца“ из чијег се живота врло мало зна.

Овдје ћемо покушати да на основу тих писама, која су пуна благородних идеја и осјећања и у којима наилазимо на чисти народни језик, изнесемо битне особине владике Данила и његова времена.

Владика Данило је чврст на ријечи. „Што би и како рекао, то би тако и чинио“, каже Симо Милутиновић у својој „Историји Церне Горе од искона до новијега времена“. Био је и велики непријатељ псовања и срамоћења. Не само што то његов обичај није био, него је најоштрије осуђивао оне који би то чинили.

Нека послужи као доказ за то његово писмо од 10 марта 1729 г. Антонију Бембу: „Ми ниже именовани поклањамо се и службу ваздашњу приносимо вашем пресвијетлому и преузвишеному г. и просимо ову грацију коју се уздамо да ће бит нами дарована и допуштена от нашега п. г., зашто је нам допуштава г-н б(ог) и с(ве)та м(а)ти црква и апостолска и с(ве)тих от(е)ц правила. Молимо се и понизно се поклањамо в. п. г. и просимо ову грацију за они процес који се учинио сврх онога попа Стефана у Котор, а по ријечи оне недобре жене која безчести свештенике. Ваше преузвишено г. много добро зна колико је зла било по свему свијету са злијех женах, а ми тога попа познајемо и познали смо га да је добар свештеник. Зато смо га и посвјештали и у та град послали да тијема христијанима савршује вас свештена кромје онијех иже нам и епискупом належет и ваше преузвишено г. много добро зна да није добро да овца пастира, хули и бесчести. Молимо се в. п. г. да се та процес дигне и из-

¹⁾ Ови се документи сад чувају у Државном архиву у Котору.

гори и у дим нека пође, а г-ну канжалијеру вашему бит ће му дар за његов труд от онога попа, теке да га сасма не удаве, зашто је слабо и танко живљење и њему и друзијема у ову крајину, како и само в. п. г. види што пати ови народ от глади“.

Још се јасније о том изражава владика Данило у своме писму од 23 марта 1729 г. Антонију Бембу: „Само у великој љубови и служби коју ви наша слабост прикажује и обећава се вазда служит в. п. г. колико јаци будемо. Сад су Груде на велике муке. Може им г-н б(ог) помоћ дат. Ако што чујем за њих и за сваку работу, даћу ви на знање ончас, а за жену ону проклету и злу која је гора от оне Иродијаде која је чинила посјећи Јована Крститеља тако и ова проклета псовала и срамотила б(о)жијега свештеника, и он је није могао трпљет, ма је фалио ће је није трпио и правди вашој преведрој казао да је ви кастигате, ма је доста времена, можете је кастигат и от њих злијех ријечих устегнут и от ондјен дић како краставу овцу от здравијех овац отлучит да оне здраве не окраста и не отрује, а в. п. п. г. за то и за свашто добро и паметно и много мудро“.

Владика Данило је врло скроман човјек. Он се не стиди да буде писар неуким цетињским главарима. Често га видимо како им пише писма за млетачке претставнике у Котору. То се, наравно, не допада млетачкој власти, и она због тога негодује. Цетињани признају да је рука владике Данила писала њихова писма „ма велико мољен от нас, а веће от нужде и от невоље, зашто немамо писара дома, а ово није његово дјело, но да сједи у поштењу како и ваши бискупи . . .“ Владика Данила то страшно вријеђа и протестује због тога у сљедећем свом писму Јеру Папићу: „Простите не имах веће књиге, ма се и у ову малу књигу поклањамо и умиљено поздрављамо в. п. г. и друго ти писат и отговорит не умијем докле не видим што ће ови људи учинит. Сутра се на збор купе сами Цетињани. Толико смотрите да се у Будву не замучите докле ви књига и отговор дође от Цетињанах, а ми смо мољени били от Цетињанах да им пишем ону књигу ако бих им њи мо(л)бу примио, но веће нужду и невољу, зашто им немаше ко та д(а)н писат, а ми духовни људи не можемо мирскијема људма канжалијери бит нако у мало кад је невоља и преша, а није ниједно зло ни писано, а ја видим да ваши бискупи сједе у миру и у поштењу, а не кметују но уче и предикую. Тако је и нами речено од б(ог)а, а вама је речено и другој господи да мирите, да кастигате криве, а без лицемерија. но тко је крив и тко је дужан, он се нека мучи и троши“.

Све што ради владика Данило, брзо ради без оклијевања и с одлучношћу која запрепашћује. Његово писмо од 10 јула 1701 г. паштровским суђама и војводама може с краја на крај да послужи као примјер за то: „Смјереније наше пишет в б(о)госпа(се)ноје мјесто Паштројевиће б(о)гом початеним суђам и во-

јеводам и прочим старјешинам и васем опште православним христијаном великим же и малим који се повинујете закону б(о)жију и нашему смјернију мир и радост от г-а б(о)га да имате и от нашего смјеренија м(о)л(и)тва и бл(а)гословеније буди с васеми вами православними. Посих да вјесте како доходише к нама неки Брајићи и казиваше нам како се препирете око некијех границах које нити су Брајићи ни ви усјекли ни дијелили, но она господа која су земљом владала, те смо се сами чудили што се без невоље буните и ви и Брајићи, те се лијепо помежду собоју не држите како братија, зашто је тако и потребно е сте сусједи. А кад би се то кћело помакариват, имао би тко. Цар и принцип жив, чини ми се, нијесу на вас ни на Брајиће наслонили да тијем упраљате, но држе како су прва господа оставила. Но се не буните помежду собоју, зашто ми знамо да ту нема ништа до једне зависти једному на другога, али је завист от ђавола, а мир и љубов от б(о)га, јако же и взљубљени Јован Б(о)гослов пишет: „Братије б(о)г љуби јест и пребивајеј ва љуби, ва б(о)га пребивајет и б(о)г ва њем“. Но се не буните, но потрпите и ви. Они имаће књиге од тијех границах. Тако се изберите три али четири чловјека паметна, а одовуд толико. Тако ћете то ласно и виђет, а књиге ће наљевше казат. Залуду се сваки мучи; неће бсље учинит нако земљу поклат. Но чините мудри да се не кољу луди, зашто није за невољу нако от махните памети. Но се стберите три али четири поглавара да дођете кад ви понакољније буде да то видите. Макар ако ће и от духовних који доћ: Максим и поп Марко, који ли је вами на вољу; јошт два от сјетовних, зашто ту много људих не требује, како знате и сами, нако да је већа булога. Но нам отпишите у који ћете дан доћи, зашто су ме звали Брајићи да и ми ту будемо, зашто ће бит и по вас и по њих боље ако ме кћесте послушат и ви и Брајићи, а то је ласно послушат. Књиге кажу ће су границе, нако тко мисли силом да потапти господска писма, али мучно, нако кад би се учинио какав господар који би мого земље дијелит. Али не би ни таде, зашто би помислио тко је добар господар не помеће књиге дружине своје под ноге, но их потврђује. И што много словити? Но нам отпишите хоћети²⁾ доћи, како ви ту пишемо, али ћете некакве војске купит. Ако ћете војске купит, ја ту доћ нећу. Нијесам бонато ни устављен. Ако ли ћете доћ, како ви пишемо, и ми ћемо доћи. Тако знадите и мир Х(ристо)в с вами православним“.

Исти је случај и са његовим писмом од 24 марта 1730 г. Антонију Бембу: „Ми ниже потписани поклањамо се свакој заповиједи в. п. и п. г. и служимо с правом вљером и с правом љубављу и стојимо на ови куфин за велику корист господску

²⁾ Мјесто: хоћете ли.

и за веће спасеније от д(у)шах овога пука по оној с(ве)тој власти от б(ог)а, даној нам разријешати чловјеки от самртних грјехов с покајанијем, а зле и непокорне от цркве отлучати и от с(ве)-т(а)го причешћенија. Зато бих рад да ми се у ове ствари други не мијеша, колико ни ја у чије друге ствари. Сваки је пастир за своју паству дужан д(у)шу положити и умријети. Просимо ову грацију у вашег п. и п. г. да не изгоните без наше књиге и отлуке ни Гаврила, ни кога другога калуђера, ни попа докле ми не учинимо наш духовни суд за његову кривицу или правицу, пак је онда правда в. п. г. сврх тога да све кастигате. Преосвјештени г-н бискуп которски нама је по духу с(ве)тому брат, ма је боље да живимо у љубав и да не слушамо неке лажце који ову крајину муте, зашто то што му је нетко дао у уши за тога Гаврила, све је тамо он лагао и неправо говорио. Добро зна в. п. г. да је најпрва и најбоља заповијед Х(ристо)ва љубав, и по тому не познаје Х(ристос) спаситељ да смо његови прави ученици“.

А шта ли тек да се каже за отсјечни поклич владике Данила, упућен Маинама, Поборима и Брајићима: „У Махине, у Поборе, и у Брајиће, браћа ве зову на помоћ да сте сутра прежде зоре у Ријечку Нахију сваки брчник лаки да се помогете бранит от напасти, а ту цареве заповиједи не кажују него се паре ишту силом!“

То нам све посвједочава да је владика Данило био несаломљива горштачког кова и човјек од иницијативе и дјела. Понекад би се помислило да он нема ничега заједничког с неодлучним владиком Данилом из „Горског вијенца“.

Да би се још боље осјетила морална величина владике Данила, навешћемо овдје један догађај из његова живота.

Почетком 1713 г. дао је на вјеру топчибаша Раду Шепчеву, брату владике Данила, два коња да их поведе сешађеру који је „доходио на Цетиње“. Како су се Црногорци ускоро потом почели поново бити с Турцима. Раде „не смје поћ да преда коње“. Да би млетачки властелин Бућа задобио турску наклоност, затражио је од Рада да му да те коње. Бућа их је хтио вратити Турцима и саопштити да их је силом отео Црногорцима. Раде би у том случају испао невјеран.

Владика Данило одмах прозире подлу тактику Бућину и истога часа наређује своме брату Раду: „... Нека ти коњи стоје ту. Нису то коњи Бућини, ни кога другога шудита принципова, него су то коњи турски, тебе остаљени на оманат. Ти их из твоје руке Турком да(ј). Нека се твоје поштење броји и нека знаду Турци и сваки да су их чојку оставили и нека знаду да

је и Црна Гора вљерна; а да их врнеш Бући, осрамотио би и себе и мене и сву Црну Гору...“^{*)}

7 фебруара 1713 г. владика Данило се обраћа ради тих коња и млетачком изванредном провидуру у Котору Николи Контарину:

„Пресвијетлому и преузвишеному г-ну и господару Николи Контарину, по преведрој господи млетачкој софра провидуру от Котора и Новога, Арбаније и Херцеговине љубежљиво п. от мене Данила вл(а)д(и)ке от Цетиња и митрополита от Скандарије.

А потом да зна ваше пресвијетло господство како ми напада и злом ћера кавалијер Бућа моју браћу ни за какву кривицу ни зло преведрога принципа, ни његову, него за правду б(о)жју кроз неке коње турске које би ктио узет себе да их прода друзијема Његушима. Зато молимо в. п. г. да бисте заповиђели Бући да се те силе и форце остане, зашто то његов поса није, него су оно коњи турски, а људи замало турски. Нека виђају они с Турцима како могу. Турци су им оне коње оставили и предали у руке, а није Бућа. Имају и они људи вјеру. Ако пошљу Турци да им оне коње врате, вратиће их поради вјере и поради чловјечанства, зашто су и оно људи и бољари и от бољарах рођени, иако их хоће Бућа похорјатит и силом нагнаг да му туђе дају да их продаје да се туђијем храни. Нијесу моја браћа њему кметићи, него су оно бољари и бољарски синови: нијесу туђега жељни, него имају и својега; а могли би и они продат оне коње да их изију, али неће поради вјере и својега љуцкога образа, него чекају гласа или књиге от онога чи су коњи или от паше да их из његове руке пошље, нека се његово поштење броји. Зашто да га нијесу Турци познали за добра чојка, не би му коње ни дали. Било је ту доста и друзијех људих, али су ето нешто њему наради^{*)} коње дати. Зато молимо в. п. г. да речете Бући да се те силе и форце на праве људи остане, зашто то принципов поса није, нити су, фала б(о)гу, моја браћа што принципу фалила, ни сакривила, него се то иште свијећом зло и смутња праве људи нападајући. Тако знајте и б(о)г в. п. г. многа љета“.

Колико нас енергије и самопоуздања запљускује из овога писма. Оно по свом замаху опомиње на одговор владике Данила Селим-паши из „Горског вијенца“:

„Од владике и свијех главарах

Селим-паши отпоздрав на писмо...“

^{*)} Фотокопија писма владике Данила од 27.II.1713 г., објављена у „Историји Црне Горе“ Сима Милутиновића, Београд, 1835. Ово писмо владике Данила објавио је Драг. Посниковић 1892, Споменик Српске краљевске академије, XVII, стр. 125.

^{*)} Мјесто „најрадије“.

На унутрашње тешко стање у Црној Гори баца доста свјетлости писмо владике Данила од 30 априла 1700 г. Зану Грбичићу: „Пресвијетлому и преузвишеному г-ну кавалијеру Зану Грбичићу в. д. п. от мене Данила.

А потом како ми дође твоја господска књига и разумљех што ми пишеш поради зла ђела које се учинило међу Паштровићима и Цетињанима како су убили овога Иванишевића. Сами знате, господине, какви су ови људи слободни. Б(о)га се не боје, а господи до руке не доходе који би им чинио да зло не чине, но је уста чојак на чојка те се кољу и пљењују, како и сами чујете, али што ми да сатворимо, учимо их и карамо по закону, но не хоће слушат, а нам није дато ни на кога дигнути оружје. нити имамо војску да их силом уставимо да зло не чине. Наше јест оружје по апостоу глагол б(о)жи, али кад људи не слушају што да им сатворим. Што ми заповиједа ваше господство да ви отпишемо што мисле, али се мирит, али светит. Јошт лијепо не знамо, зашто су људи крвави и иједци, те је рано ш њима о миру зборит, а око кога свећења нијесам чуо до једне ријечи што говоре да хоће ходит крмнику на кућу, а от правијех се личе и заклињају да неће правога тицат, и заисто су се и досад мутили да иду тамо, но смо им ми сметали што смо могли али не знам хоћемо ли моћ посад што учинит и смјест, зашто мисле опет сад се купит да иду. Друго ти не умијем сад писат, зашто не знам што мисле, но неки говори о злу, а неки о добру, а што је кому вљероват. Ви знате наше људи тврдоглаве какви су. Ја ћу радит, б(о)г зна, да буде што мирно, ако узмогу, но је рано те се људи на ме јазве кад их учим на добро, како и сами знате да нијесу ови људи мати добру, но мати свакому злу и неправи. Тако да знате.

И подржа те б(о)г у господству многа љета“.

Ту слику употпуњава и писмо владике Данила од 2 јула 1713 г. паштровским суђама и војводама: „Смјерније наше пишет благородним и бл(а)гочастивим суђам, и војводам, и свијем поглаваром, и васем опште православним христијаном у Паштровјевиће мир и здравље од б(о)га да имате и от нас љубазно поздравленије. Примих вашу поштену и љубежљиву књигу коју мене пишете, и она прва дође коју бљесте писали збору и све добро и часно бљеше писато како от паметнијех и племенитијех људих, него, драга браћо, нема се кому овамо писат, зашто имају овамо три идола: један идол прељубодјејаније, други идол среброљубије, трећи идол грабљеније и крвопролитије, и докле се гођ која грана не отсијече овијема идолима, не може бит мира и љубови помеђу народи, него стојте сврх себе и чувате се колико боље можете докле еда б(о)г допусти и поможе те ове идоле сакрушимо, зашто ми се језик затупи предикајући, а ноге

погњише стојећи око мира и слоге да бих које добро христијаном учинио, али се не може ништа, зашто сметају идоли. Они први збор би частан на Брајиће, а ови сад рађасмо да буде и чашни, али сметоше идоли, и ја сам пошо доста јазбјен с тога збора, него трпите како и ја трпим, а б(ог) је милостив. Биће нам у помоћ. Тако знајте и мир Х(ристо)в са вама“.

И у другим својим писмима горко се жали владика Данило на свој народ. „... И радићемо“, тако пише 10 јула 1727 г. Габријелу Болду-у, „колико најбоље узможемо опслужит како је б(ог)у мило и како је вашему п. г. за част и славу, ма је виђено и вјеровато који је труд и мука по свему свијету владалцима који владају пуком колико сјетовним толико и духовним помежду зли и непокорни народ. Многи је труд и многа мука, али се тому није чудит. Испуњају се писанија која нас уче да су ово зла посљедња времена и посљедњи непокорни и умом растљени народ који не опслужују б(о)жје заповиједи, такођер ни господске, али хвалећи г-на б(ог)а неће имат за ово узрока ни в. п. г. ни наша слабост пред г-на б(ог)а, такођер ни пред господом млетачком, зашто ми чинимо веће него и можемо, и ваше је п. г. много мира и слоге досад учинило колико није ниједан други мого толико учинит, а сад се је нешто почело мутит, али ће се радит е да се и ово угаси, ма пак ако се и не угаси, неће ни за то бит узрок на в. п. г. ни пак на нас, него ће бит узрок на оне који не слушају и не творе оно што је б(ог)у мило и угодно и оно што је за част господску. Ми смо варени и печени от труда и муке помежду ови народ, зашто немамо што дијелит, него су сви наши по духовној власти, а пак су сви и в. п. г. по сјетовној г. власти. Ваља их једнако карат“. „Добро држи главаре от Грбља“, савјетује 3 октобра 1727 г. Антонија Бемба, „ако ово они не смире, други неће, вјерујте ми, зашто то толико имамо људих који су вјерни и послушни и који се љуцки држе и љуцки разумију, а наше Црногорце и наше Паштровиће не би с(ве)ти Јоан Златоусти у праву регулу обрнуо. Б(о)г им памет просвијетлио и гријехи опростио“. „Ја сам доста и жив био међу ови зли и непокорни народ“, јада се 30 октобра 1728 г. војводи Марку Андрину, „и одавно бих крепа от јазве, него се разговарам и гледам у прве старе историје да су и гора зла била и горе мутње“. „Примите ови мали лист у велику стиму и у праву љубав коју вазда држимо сврх вас“, обавјештава 4 новембра 1728 г. суђе паштровске, „и немо(ј)те се јазвит, зашто је намало књиге. Ово је све ис преше за приђе авизат ве, а от велике муке коју подносим међу ови проклети и безразумни народ који не хоће изабрат што је боље за њих спасеније от душе. Доходише овдјен данас Цетињани и тако се заклеше да нијесу преко вљере ништа узели, него говоре да љубе мир с вама учинит сад у први понеделник, а силали су у Бјелице да врну оно имање Јова Андрова

и да дођу и они на умир. И стари би кћели доћи, ма је млађијех и злијех веће који не слушају старије и тако су се останули мутећи међу собом. . .“ „Примих ваш поштовани л(и)ст“, пише 12 септембра 1729 г. Марку Андрину, „и немам ти што добро отписат, нити ми се мили ни мој живот међу злијем људима“. „Примили сте многе моје слабе књиге и моју слабу службу“, каже 13 октобра 1729 г. Антонију Бембу, „која је сва у вљетар и у маглу пошла от злијех и смућенијех људих. . .“. „Све је обрнуло наопако“, јавља 16 октобра 1729 г. Антонију Бембу, „и уђаха је чловјек на чловјека. Сад нејачему от јачега није стана, ни живота“. „Протопоп Ђуро који је тамо доходио за поклонит се в. п. и п. г.“, гласи његово писмо од 22 јануара 1730 г., „дошо је и овдјен у наш слаби дом и много се је хвалио добротом в. п. и п. г.; исказао је нами како се је молио в. п. г. да бисте ослободили суђе паштровске от оне јадовите тамнице. Тако се и ми молимо и умиљено поклањамо в. п. г. да бисте их ослободили от те јадовите муке, зашто нијесу они ни криви, ма иако су суђе нијесу послушани, ни стимани от тврдоглавога пука, колико нијесмо ни ми, ни наши кнезови послушани от тврдоглавога пука, ма како смо и у прву рекли, ваља да се ислужимо колико будемо јаци, е да г-н б(ог) обрати ове људи кадгође на прави пут, а то све наслањамо на милост г-на б(ог)а и на вашу велику мудрост. Ми свеђер додијевамо в. п. г. с нашом слабом памећу, ма ако је памет наша и слаба, али је љубав велика, а жалост и плач јошт већи, гледајући гдје се крајина мути и разура, а ми бисмо ради да се напуња и да је веће пука на службу преведрога принципа, зашто имамо на врата куће велика злотвора, а тешко свуђе инокоштини. Уздамо се у в. п. г. да ћете ово смирит и угасит без ничијега велика зла посем сега, а доста га је било“.

Штавише се владика Данило носио мишљу да напусти Црну Гору или да се повуче у пустињу и да се ода молитви. „Примили сте многе моје слабе књиге“, тако он обавјештава 13 октобра 1729 г. Антонија Бемба, „и моју слабу службу која је сва у вљетар и у маглу пошла от злијех и смућенијех људих, и тако смо били рекли, и отлучили и сад говорим и отлучујем да све ствари ове тјелесне службе оставим, пак да се пођем овако хром куће одалит от овијех странах, или ако ми буде мирно поћ у пустињу б(ог)а молит за своју д(у)шу, како ме с(ве)та писма уче онијех старијех пустињик који от метежа злијех и кичељивијех људих бљежаху у пустињу. . .“ 3 октобра 1727 г. јавља Антонију Бембу: „. . . И паки сам писао његову узвишењу да ћу руке омит от ове мутње и поћи сјеђет у манастир и б(ог)а молит за своју душу и за своје гријежи, а ово нека мире сердари и гувернадури з господином кавалијером. Ја сам доста трошио залуду своје убоштво. Нека се такну и они у оно што су Сенату досад измамили и залуду изјели. Ово ћу им у очи рећи, а ја ћу

се за љубав в. п. г. јошт ову јесен потрудит, пак ћу сјеђет и руке умит от ове службе“.

Из његова писма од 3 септембра 1729 г. Антонију Бембу сазнајемо да је заиста у то вријеме био пошао у „пустињу починут докле што оздрави“.

Безбројна лажна достављања непоштених људи млетачкој власти у Котору о Црногорцима и Бокелјима уносила су нечисту крв међу црногорски и бокелјски народ и изазивала велике размирице. Много јада је то задавало и владици Данилу. Он је имао због тога да издржи пробе и кушања, морао да одолијева сили и да доскаче препреденој млетачкој власти.

„Ашче ли можете“, тако гласе ријечи из његова писма од 18 јануара 1726 г. Габријелу Болду-у, „напредујте у добар час. Ја сам слаби пастир от јакости тјелесне, а б(о)г је крепак и м(о)л(и)тва је божја крепчјаша . . . Сјеђећемо дома и стојат у цркву и молит се г-ну б(о)гу е да пошље г-н б(о)г благодет своју да се све смири. В. п. г. добро зна да је нама и ту труда доста и на та исти труд сам и постављен о(т) б(о)га, а ови труд тјелесни на ме је пресувише слушат и гледат и подносит, а на(ј)веће муке имам што прочувам што се пишу лажаве књиге . . .“⁵⁾.

У писму владике Данила од 18 октобра 1726 г. Габријелу Болду-у стоји: „ . . . Доисто жудимо мир у крајину, жудимо и велико желимо мир и љубов међу с(ве)тим црквам, жудимо и желимо корист и почаст и стими господској, а у то ме све учи љубов (Христо)ва и (д)јело архипастирско, ма је мутња велика от онијех који не познају ни слушају заповиједи праве које воде свијех у царство н(е)б(ес)но, него љубе сујетну славу и су . . . сујетнаго мира сего и шапту и пишу сваку неправду тер коли овце Х(ристо)ве и ћерају их у Турке. Ми смо се архипастирски . . . трудили . . . овцу от вука . . ., ма видимо чудо да су горе поклате от крштенијех вуковах и смели су се сви добро и прави пастири и не знаду од кога ће их приђе бранит. Зато је потреба от велика и мудра и права судца који ће ове смутње и ове неправде очистит и одријешит оне куће у Будву које су забулане ни за једну кривицу њихову, него како приђе рекох за шапутање и за неправедна писма и неправедне заминанције које кољу вас ови народ и који су почели и цркве свађат и с(ве)ти закон мутит и хулит . . . Није право вјероват неправди и неправеднијема заминанцијама, него је право било наше писмо вјероват које смо ончас били за то писали чисто и право како прави архипастир и рекли смо да се никому ништа за то не вјерује, ма они славољубиви и суперби и грдељиви кћели су и учинили су да (се)

⁵⁾ Ово писмо владике Данила је влага тешко оштетила.

испуни њихова грдељива воља и да буде њих неправда права и вјерована и хоће да толике д(у)ше стопе за то...“⁶⁾.

Нешто слично каже владика Данило и у своме писму из 1726 г. Габријелу Болду-у: „Не могу писат ни на кога клевету ни обличеније, пастир бо јесам, а не шапатник, ма ће оне зле своја зла дјела обличит и у зле погнат. Дава се само на знање в. п. г. како се неки лудо заминаше и лудо и неправедно писаше у госпoде на праве читаве два Бјелице који су сад прави у галију и стога се све ово замути и пролише се толике праведне крви, а они лажци који лажаво пишу, у бонацу почивају до суда Х(ристо)ва, а нами и в. п. г. доста муке и труда давају за угасит и умирит ово зло, ма је ово сад и веће, зашто је супроћ закона. Зато је право да се ово угаси без одмака и размишљенија“⁷⁾.

Владика Данило није имао властите војске ни тамница у земљи, без чега је немогуће стварати државу, а требало је ипак на неки начин кажњавати зликовце и мирити закрвљена братства. 30 априла 1700 г. он се због тога жали Зану Грбичићу: „... али што ми да сатворимо, учимо их и карамо по закону, но не хоће слушат, а нам није дато ни на кога дигнути оружје, нити имамо војску да их силом уставимо да зло не чине. Наше јест оружје по апостоу глагол б(о)жи, али кад људи не слушају што да им сатворим. Што ми заповиједа ваше господство да ви отпишемо што мисле, али се мирит, али светит. Јошт лијепо не знамо зашто су људи крвави и иједци, те је рано ш њима о миру зборит, а око кога свећања нијесам чуо до једне ријечи што говоре да хоће ходит крмнику на кућу, а от правијех се личе и заклинају да неће правога тицат, и заисто су се и досад мутили да иду тамо, но смо им ми сметали што смо могли, али не знам хоћемо ли моћ посад што учинит и смјест, зашто мисле опет сад се купит да иду. Друго ти не умијем сад писат, зашто не знам што мисле, но неки говори о злу, а неки о добру, а што је кому вљероват. Ви знате наше људи тврдоглаве какви су...“

⁶⁾ Ово писмо владике Данила је много влага оштетила. Тамо гдје су три тачке стављене писмо је сасвим уништено.

⁷⁾ Ова нам писма јасно показују да стихови из „Горског вијенца“

„Они страха другога немаху
до од жбирах и до од шпијунах..
Суд онај час она два ухвати,
па на муке с њима у галију...“

нијесу производ пјесничке маште, него да је Његош овтје приказао вјерно безакоња која су вршена у ондашњој Млетачкој Републици.

4 новембра 1728 г. савјетује суђама паштровским да се помире са Цетињанима, „зашто сами знате да је Цетиње сад јако племе. Ако се ш њима умиристе, са свакијем ћете се лакше умирит и ваља ш њима установит и утврдит за сваку работу изванску. Ви сте разумни. Можете то на кметове утврдит, а ја ту мало могу и помоћ, зашто је то суд сјетовни, ма ћу и ја припомоћ колико узмогу проклињат и задржават и от цркве отлучеват. То је наш суд, а ваш је кметовски башка“.

Владика Данило се служио и проклетством, које ће доцније бити главно оружје митрополита Петра I.

Он је с великим пожртвовањем мирио завађене Црногорце и Бокеље. Није се „лијенио... за умирит крајину“, није гледао „ластоћу“, „високост и господство“, него је, док није остарио и оболио, „пјешице ходио, и учио, и мирио“, јер је народ „књиге без чловјека слабо“ слушао. Он измирује Црмницу и Паштровиће „и они се љубе и милују, и иде један у другога“. Силази у Приморје, води Цетињане и Паштровиће у цркву и мири их⁴⁾. Позива к себи Цетињане и Бјелице, „многа их учи и кара да послушају прво божије заповиједи пак и господске“. Од Будвана тражи да „се лијепо држе с коншијама“ и саопштава им да „им добра хоће“ колико да су му иста браћа. Савјетује Маинама и Брајићима „да опслужују... заповиједи и да држе вљеру тврдо“. Одлази у Грбаљ због „духовних работа“ које га се „тичу и зову да их испуњено с трудом великијем не оставља ненаучене и не(у)праљене, него да их управља како“ му је „от г-на б(о)га поручено“. Иде из Маина на Цетиње и „кара и учи оне недобре, а и неке добре људи, да сједе с миром и да се држе са свакијем у љубав“. Тражи од „великих и богатих“ да се обрате „на покајаније“ да би му „помогли мирит крајину“. Њему „горуће срдце игра, и жели и проси мирну крајину гледат, не само ове от наше епархије, ма и оне от Рисна који су вазда брзи писат неправду, како и неки наши сусједи Будљани“. Моли которског изванредног провидура Антонија Бемба да гледа да све „смири и угаси без ничијега велика зла посем сега“ и савјетује му да би било „добро све ово уједно стиснут и умирит, зашто кад мала искра огња остане у потаји неугашена, може се от ње и велики огањ уждит, а вљетра је вражјега доста који пуха и раждиже сваки дан“. Видимо га ка-

⁴⁾ Писмо владике Данила од 30 јула 1728 г. Антонију Бембу показује нам како су мирена завађена племена: „Прво по заповиједи спаситеља Хр(ис)та, пак и по заповиједи в. п. г. потрудили смо се сист доље у Приморје, и саставили смо Цетињане и Паштројевиће у нашу цркву и псучили смо их от с(в)јат(а)го је(ван)г(е)л(и)ја о љубови и о миру и изнијели смо им (св)јатоје је(ван)г(е)л(и)је и цје(ли)вали су образ спаситеља Хр(ис)та и заклели се обије парте да ће држат тврду вјеру до Томина дневи, а мир и кметство о Крстову дневи за који ће ви може бити писат и војевода Марко Рефаиловић и остајем и бит ћу на службу в. п. и п. г.“

ко посредује између Брајића и Паштровића због помјерања граница. Срећемо га на збору ћеклићком и паштровском гдје мири ова два завађена племена. Кад увиђа да млетачка власт у Котору распирује мржњу између Црногараца и Бокелја и потстиче их на освету, оштро је напада. У дубокој старости констатује с леденом озбиљношћу да су му „ноге истружле и избишале“ и да не може „ни пјешице ходит, ни се на коња припет, нити се“ може „куће животом макнут“. Сад увиђа да ноге „носе све тијело и“ да „у ову кршну земљу оне навеће служе, а беж њих је све залуду теке да залуду хљеб једимо“. Жали их као што игуман Стефан из „Горског вијенца“ тугује за својим очима, јер не може више да иде од племена до племена и да мири завађену браћу. Али и хром хоће да послужи своме народу колико „најбоље“ може. Држи главу високо подигнуту и пола свога тијела, које још није било сагњило, жртвује општем народном добру. Сједи и пише отворена писма Његушима, Ђеклићима, Озринићима, Цуцама и др. У њима моли црногорске кнезове и старјешине да се између себе помире, да утврде вјеру између својих општина и да успоставе мир и љубав са свим сусједима. Многобројна писма шаље и млетачким претставницима у Котор и савјетује их да настоје да помире завађене Бокелје и Црногорце, али, мање-више, сва та његова писма доносе слаби плод. Због тога се он жали 2 фебруара 1726 г. Габријелу Болду-у: „Колико смо писали и наша слабост в. п. г. и ваше преузвишено г. нами, заисто види се да ниједнога добра плода не рађу све оне књиге што се пишу, пошто не хоће в. п. г. умирит ове нове свађе, но наводи враг пут окошен с којим ове људи у паклене муке води, а та пут прокаша лицемјерна љубав и помоћ. Могу рећ да припомага големо златни и сребрни мач и пут косит и ђаволу на вољу чинит. Зато се ово не може умирит. Ми смо сад на голем труд пишући и молећи в. п. г. да ово скоро, скоро умирите, али видимо да не хоћете него спомињете неке освете и неко поклање ново и старо недоброчинство, а ми чистије и правије кажемо како чисто и знамо и осједочено је и чувено по васему свијету, како су ови људи у ову крајину вазда били и вјерни, и часни, и јуначни, и свакому господару послушни, и готови на службу, и први поштеносћу от свега свијета колико Паштровић толико сви (Пр)иморци и Црногорци, и Брђани и сва ова крајина, него су се сад от скоро смели и позлили, а све от нестиме, и от глобах, и неправедна суда и от науке господске за освету, а то није господи речено от б(ог)а да потичу људи на освету, но да их уче на мир и на послух б(о)жји и господски и да их зову на суд, пак онде нека виде тко је за милост, тко ли за изгубљење. Зашто је у господску власт и живот и милост, зато се јоште молим у ову трећу књигу да помирите ову крајину без лицемјерија да се љуто сви стари не кајемо уједно докад преша б(у)де. Заисто је ре-

чено от б(ог)а господи ма чијим страхом зле људи наказиват, ма не лицемјерјем судит, но праведно сироти и властелину брату и пришалцу, а сви смо братија по светому крштенију. Другу већ не пишем, зашто уморих и себе и канжалијера вашгеа“.

Црна Гора је у доба владике Висариона Бајице и владике Данила често водила крваве ратове с Турском да би штитила интересе Млетачке Републике као свога војног савезника. Владика Данило не каже случајно за Црну Гору у своме писму од 18 јануара 1726 г. которском изванредном провидуру Габријелу Болду-у: „... зашто је ова крајина сва једна тврда мураја свему статусу преведрога принципа...“ Црногорски главари ређају у своме писму од 27 новембра 1747 г. Винченцу Грити-у своје јуначке сукобе с Турцима код Херцегновог, на Вртијељци, код Подгорице, на Воднику, код Требиња, на Суторману, на Цареву Лазу, код Бара и Улциња.

Да би млетачки Сенат и убудуће употребљавао ратну врлину Црногораца у своју корист, одредио је њиховим главарима неке незнатне плате. Те плате нијесу редовно долазиле из Млетака у Котор⁹⁾. Често се није знало ни колико их је послато. Оне су се, усто, „наопако јеле и дијелиле“, јер је млетачка власт настојала да помоћу новца задобије за се најугледније људе у Црној Гори и да посије сјеме раздора међу црногорским племенама. Зато је те плате давала Црногорцима који су јој били на клоњени. Приликом диобе плата у Котору прављене су доста често „фалсе прокуре и фалсе речевуде“. Читава Црна Гора је била због тога „смућена и поклата“. Владика Данило је тражио од которских изванредних провидура да се тачно објављује колико је новца упућено Црногорцима из Млетака у Котор и да се „учини сваком свој дио имат“. Напомињао је да он служи о својему „хљебу, а без ниједне штете и спензе господске“ и да га лично те плате ни најмање не интересују. Препоручивао је код которских изванредних провидура поједине катунске, ријечке, црмничке, цетињске и бјелешке главаре да би им се дале плате. Све му је то мало помагало. Због те млетачке помоћи Црној Гори стекао је велики број непријатеља. С једне стране су га узели на зуб млетачки претставници у Котору због тога што им је давао упутства коме би требало плате додјељивати. С друге стране су се црногорске поглавице на њ љутили, јер су мислили да им он

⁹⁾ Његош шаље војводу Драшка Поповића из „Горског вијенца“ у Млетке да донесе плату за попа Шћепана, коју му је принцип био одредио. Историски је то нетачно. Није било потребно да Драшко иде тамо због Шћепанове плате, јер је млетачки Сенат упућивао плате црногорским главарима преко которских изванредних провидура, и Црногорци су по своје плате ишли у Котор. Његош је Драшка послао у Млетке да би Драшко упознао тамошњи народ, његов начин живота и његов поглед на свијет.

спречава да добијају млетачке плате. „А трећа је на(ј)већа срж-ба“ била на њ „от онијех који су их научили што мано јести“. На крају му је све то дозлогрдило, па се обратио Сенату у Млецима и замолио га да ту ствар рашчисти или да укине плате црногорским главарима. О том свом поступку извјестио је 30 маја 1727 г. изванредног которског провидура Габријела Болду-а следећим писмом: „Ми ниже потписани с пониженијем поклоњенијем в. д. п. ваше п. г. и молимо се да примите с љубављу ови понижени лист и да се не нађете расрчени поради ње нијесмо убрзо отговорили на вашу пресвијетлу коју сте нами писали за оне заповиједи от Сената поради овога пука и поради платах које им је дао преведри Сенат за њих вјерну службу и крвспролитије¹⁰⁾. Зато је разумљело в. п. и п. г. у нашу прву како нас ту не тиче што јести ни што узимати, ма нас тиче плач и тужба овога пука који је с тијех платах у велику мутњу и у мрзост, и зато сам мољен от њих за додијеват ви, а не само в. п. г., него и преведрому Сенату да се ова работа очисти и нека управ иду раздијелене ове плате или нека стоје при преведрому Сенату и за ово одмицања да није ни дан ни час, зашто ја трпљет не могу ови труд и сувише трошак и разур својему убоштву и својему манастиру, зашто знате што су крајични људи и како се хоће држат. у три, у четири начина от љубави и от правде, от части и гозбе и на спензе и дарове, и волност и слободу от сваке дације, и заисто веће то гледају крајични јунаци, него тисућу предиках. Зна мој слаби дом и моје убоштво које трошим дочекивајући и гостећи крајичне људи за љубав преведрога принцава да се држе у вјеру и вјерност, ма видим чудо големо да је нама најмање зафаљено и вјеровано, ма је вјерованије онијема који умију мамит и јести принциво (сл(а)го и поматат своје куће, а моју разурат и вас ови пук изгубит и поклат. И заисто је овому пуку неправда велика, а нами мука и трошак велик с тијех истијех платах, ма заисто видимо сами да су нам за ово све криви некизи от ове крајине и от овијех градовах, а господа би млетачка учинила правду чисту и познала свачију вјеру и вјерност, него све ово сметају Фалсе књиге које се пишу у генерала и у Сенат. Сад све остављамо на в. п. г. да се ово

¹⁰⁾ Да се не би помислило да је велики број црногорских главара добијао плату од Млетачке Републике у доба владике Данила, навешћемо овдје једну писмену потврду црмничких старјешина, упућену 1726 г. или 1727 г. которском изванредном провидуру Габријелу Болду-у, из које се јасно види да су Млечићи били слаби даваоци: „Да јест вјеровато васакому господару који види и чује сије писмо како имах и примих ја протопоп Ђуро и кнезови от Црвнице от господина кавалијера Јета Папића от нашијех платах које ни је преведри принцип посла прво 2, пак 5, пак 5, пак 5, пак 3. То су 20 у све, а господин влад(ика) 14 платах. То је он прихватио. То је 34. То смо имали у све ове 10 годинах. Друго имали нијесмо више једне аспре, а ово што пишемо, ово смо имали и примили и ово чисто потписујемо и господи право кажемо“.

избистри за вашу славу и фалу вјечнују и остајем и бит ћу вазде на службу в. п. г.“.

Друштвени положај жене у доба владике Данила био је очајан. Довољно је било да се о некој „проспе рђав глас“, па да је сујевјерни народ осуди на смрт и не испитујући подробно ствар. Владика Данило ју је узимао у заштиту и спречавао разјарени народ, гдје је год могао, да јој он суди и да је осуђује. Као потврду за то може послужити његово писмо од 8 јуна 1723 г.: „Пресвијетли и преузвишени г. г. препошто,

Ми ниже именовани ради бисмо о части и о користи господској писати и трудит се како се и трудимо сваки час, иако није у свашто среће и послуха от непокорнијех људих. Видећи и чујући неправедно и лудо дјело што чине неки људи и беспаметни Кртољани осуђујући и жмакајући туђе и своје жене и сестре, што б(ог) тога не хоће, а и прави суд господски ваља да тога не хоће, зашто и господа нијесу с неба слећела, него су и они људи плтени и имају жене и сестре. Зато ваља тко је спаметан и тко има жену и сестре и кћери да се устиди и усрами таквијех ријечих које велико зло и мутњу доносе тијелу и осуђење пред б(ог)а д(у)ши. Рече спаситељ Х(ри)с(то)с: „Не судите да не осуђени будете“. Рекоше с(ве)ти они и преподобни оци: „Г-и, даж ми гледат моја сагрешенија, а не осућеват брата мојега“. С(ве)ти пророк Данил јешче млад бјеше испуњен правде и д(у)х с(ве)ти бјеше у њега. Зато устаде и избави ону праведну Сосану от неправедне лаже онијех старац који бљеху неправедно сједочили. Х(ристо)с спаситељ не осуди ни ону исту грјешницу која бијаше осуђена да се каменијем побије, него прстом писаше по земљи, а народу говораше: „Тко је без гријеха, та нека камен метне на њу“. Тако и за ту жену или је гријешна или праведна, не тиче то да се стога та луди народ буни и мути, ни за то црква. То је предато духовному суду да свакога лијечи. А кад би се такве ствари пуплико судиле, то би се велико зло почело, а веће доспјело, зашто би и многе госпође принципесе по злу пошле и непоштено осуђене биле. Сви смо от женах рођени. Ваља да се стидимо и чувамо от таквијех неправеднијех и лудијех ријечих ако ћемо поштит и част држат својијема ма-терам и сестрам. Ово је слово крупно и чатовно. Може се добро чатит и добро разумјет, ако је и от слаба архијереја, али је право писано. Молимо в. г. нека се остану от оне жене и нека се то престане судит, а они тко је лаја, нека се кастига. Ваша г. правда зна што је достојно онаквијем бујаком учинит“.

Ако сво писмо владике Данила доведемо у везу с писмом митрополита Петра I од 16 марта 1795 г. Мокрињанима, које се чува у манастиру Савини и из кога се види да је 1795 г. „цијели народ од свега села“ Мокрина каменовоа једну жену за коју је мислио да је вјештица, онда ће нам у још живљој свјетлости

синуту страшни друштвени положај жене у вријеме владике Данила.

Владика Данило био је и велики заштитник сиротиње. 18 јуна 1727 г. тражи милост код Габријела Болду-а за своје сународнике Ива и Марка Перова: „Мучно ми је за често додијеват в. п. г., зашто знамо да ми доходи до образа мога стидно, ма су мање не могу учинит, зашто ми додијаше сузе правијех христијан који (с)у напаствовани и насилувани и изастали от онијех који не познају б(о)га, ни слушају суда, ни се боје страха господскога. Не могу удуго за све невоље Ива Перова и његова брата Марка писат, зашто смо били дали на знање онда у Будву вашему п. г. Зато и сад молимо и поклањамо се с овом нашом пониженом и препоручујем ви ова два брата да их поможете и уздржите крепосу от ваше преведре правде, зашто су т(о) добри христијани доиста, него им није мира от злијех који су их кћели убит на врата страже от града Будве“.

Нешто слично сретамо и у његову писму од 16 октобра 1729 г. Антонију Бембу: „Наша је слабост вазде истину писала и право служила свакому господару. Дакле, и саде ако и не могу доћ и поклонит се с мојијем слабијем животом, поклањам се с овом нашом пониженом в. п. г. и пишем ви сву истину за тога Рада Јовова којег држите у гвозђа. Правда је ваша чиста и премного бистра, вљероваћете и његовој невољи и штети која га находит и коју подноси от свакога зла чловјека, а на своју кућу и баштину. Ваша је мудрост велика и знате што је крајина и што су куфрини близу злијех људих. Њему су и жену и сестру зли људи били украли и заробили како двије овце, пак је једва жену откупио, а сестру нећ(е) никад откупит, ни виђет, а кад је то било, онда је он служио преведрога принципа, пак му друзи пасу гору силом и притискају баштине, а он би се ктио бранит и врх себе стојат и зато су га узели људи у ненавидост. Све се је обрнуло наопако и уђаха је чловјек на чловјека. Сад нејачему от јачега није стана, ни живота. Та је Раде з браћом на горњи на куфин и о њему се све зло и фортуна обија. Немо(ј)те зле ријечи на њега примат, зашто је веће њему зла учињено, него је он кому, а има и у њега доста иједа и зла, ма ће га в. п. г. научит да бољи и послушни буде, а не ваља га уморит, ни оштетит у гвозђа, зашто ће у које вријеме веће ваљат за службу принципову него друзијех 20. Вјерујте ми да је ово истина а чинте како је ваша господска воља . . .“

Владика Данило иступа најенергичније и против попова кад су у питању сиротињске сузе. „Нијесмо нигда имали обичај“, правда се код Антонија Бемба 12 јула 1729 г., „да се са злом ни на кога пише, зашто није ни лијепо, ни поштено, ма ово пишем поради сузах сиромашнијех који су одрти и уцвијељени от проклетога попа Богдана и от његове дружине Грађанех,

а то поп и није, него капо от злијех људих, и то су ребели и от-метници и божи и господски. Врзи тога попа Богдана у тамницу и те све Грађане, а те плате пода(ј)те протопопу Ђуру и попу Рачичу Пламенцу и протопопу Вуку Ђурашковићу и друзијема који буду ш њима доћ. То су људи от вљере и от службе господске . . .“

Још енергичније тражи владика Данило оштру казну за попа Богдана и за Грађане у своме писму Бући, писаном по свој прилици исто 12 јула 1729 г.: „ . . . Пишем вам као пријатељу да нећу пристати ни на чију молбу него да се баци у тамницу поп Богдан и сви они Грађани, јер то није поп него коловођа лупежа као и сви они одметници Грађани и сви зли људи, који нити поштују бога ни господу (млетачку), него пљачкају сиромашне људе и плијене млинове. Сада ћу се увјерити да ли гајиш према нама љубав и пријатељство и да ли чиниш правду сиромасима као што се они уздају у вас, и ето долазе несретни Гоге да се жале“¹¹⁾.

Владика Данило се заузимао и за млетачке војнике католичке вјере који су чували границе Млетачке Републике од Турака и који су због глади пребјегавали у Црну Гору или у Турску. Он је за њих тражио милост код млетачких власти и савјетовао је да „ваља на крајину добро солдате хранит и плаћат“. Било је случајева кад је и католичке попове звао к себи „да их воде на вљеру и да им грацију испросе“.¹²⁾

Важно би било сазнати колико ова новопронађена писма расвјетљавају став владике Данила према Турцима. Познато је из већ објављене литературе да је он читавога свога живота био њихов заклетни непријатељ. Од 1700 г. па такорећи до своје смрти водио је скоро сваке године огорчене ратове против њих, час у

¹¹⁾ Ово је превод с италијанског језика. Оригинал писма владике Данила, нажалост, нијесмо могли пронаћи.

¹²⁾ То се види из његова писма од 21 септембра 1734 г. Винценцу Дона-у:

„Примио сам једну књигу от нашега п. г. за некакве солдате који су утекли. Г-н б(ог) зна како ја ништа не знам гдје су, нити сам их очима видио, ни ушима за њих чуо докле сам ову нашега п. г. књигу видио. Можеш ми вљероват да у ову кућу гдје ја сједим нијесу никад тизи солдати доходили, нити би били примљени, зашто смо ставили клетву и запреку да овдје такви не доходе. Ја ћу вашем п. г. сву истину чисто и право казат поради шта је то учињено поради, јер нам додијаше просећи грације за њих и господи додијевали како смо пасанијех годиштах мнозијема грације испросили и господи додијевали и попове от нашега закона звали да их воде на вљеру и да им грацију испросе. Тако бисмо и ваше п. г. послужили, ѓ(ог) једин зна, него за њих не знам ништа, тако ми спасенија моје душе, него је слаб и мало добар та који је в. п. г. казао да су овдјен доходили, а нијесу доисто, а пропитаћу и ја могу ли се гдје наћ и гдје су на(ј)-прије доходили, зашто ми за њих ништа не знамо. И остајем вазде на службу в. п. г.“

друштву с Русијом, а час у савезу с Млетачком Републиком. Кад су га остављали на цједилу Руси и Млечићи, ратовао је сâм са својим Црногорцима против Турака. Сматрао их је за своје „велике злотворе“ који се налазе на вратима његове куће и држао је да су „вазде не(в)љерни“. Зато је био непрестано на опрезу и пратио сваки њихов покрет. Упозоравао је и млетачку власт у Котору на турску невјерност и на кретање турских трупа¹³). Црногорцима је савјетовао да живе у добрим односима с пограничним Турцима. У случају турске навале на Црну Гору одмах је тражио помоћ од Млечића и од других црногорских сусједа. Кад је, на примјер, скадарски паша 1727 г. био скупио „три до четири хиљаде војника“ и запријетио Црногорцима да ће с њима на њих ударити ако му не плате харач, владика Данило се одмах обратио за помоћ изванредном которском провидуру Антонију Бембу: „... А Црногорци се не држе на сил(у) ни у злу памет, него стоје сиромаси сврх себе и бране душу и вјеру, и куме и моле да даду што су дужни, ма је овдјен нечије масло које им се не да умирит. Г-н је б(о)г правдив судица. Даако упане у ону јаму они тво је копа за њих сиромасе. Паша је господар, ма се је повео по нечијех ријечим и неправедному сјетовању, а миле су му и аспре, али их у Црну Гору, ни у ову крајину није ће узет, вјерујте ми.

¹³) Ево неколико примјера за то. „Ми ниже потписани службом и љубављу“, то су ријечи владике Данила, упућене 4 маја 1727 г. Габријелу Болду-у, „коју смо вазде наносили вашему п. г. давамо ви на знање како ми јучер дође један мој пријатељ, тер ми рече да се купи турко канпо и војска силна на Овчје Поље, а то је близу Скопља. В. п. г. за свашто боље знате и боље чујете, ма знате да је то близу нас и близу Крфа, а Турчин је вазде не(в)љеран, и тако се говори да је везир стари посјечен, а ц(а)р стари промијењен. Ово колико чујем, толико пишем и служим в. п. г. а већ мислите што је турска невљера како ис пријеварке и Морију узне. Не поможе ништа ни баило ни гласови из Ц(а)риграда, а сиромас неки бискуп право и онда писаше, него му не вјероваху“. Његово писмо од 1 маја 1728 г. Антонију Бембу почиње: „Ми ниже потписани колико можемо нигда се не лијенимо него служимо в. п. и п. г., а сад ви давамо на знање како смо имали једну књигу од једнога мога пријатеља како је дошо ферман од ц(а)ра да иду паше и спахије под нови град Хотин и на куфин татарски и московски.“ У његово писму од 28 априла 1729 г. Антонију Бембу наилазимо на ову реченицу: „Дошао је окламажија от цара да тевтиши аге и нефере у све ове градове. Вика је паша на аге и зову их у Беглер-бега да се суде и сад је у градове велика мутња и вијећају и муче се аге зло и штогођ будемо разабрат, све ћемо дат на знање в. п. г.“ Друга половина његова писма од 12 септембра 1729 г. Марку Андрину гласи: „Чује се сад да иде војска на Црну Гору. До ове 10 али 15 дни доходи захира у Ниш сваки д(а)н, а и(з) Скандарије је дошла заповијед да се купи и она на војску. Даће б(о)г да и Приморје остане здраво. Нешто се ружно чује. Бојим се ружно ће и бит“. При крају његова писма од 13 октобра 1729 г. Антонију Бембу срећемо ову реченицу: „... и дат ви на знање како се ови паша омазули, а иде за пашу Бећир-паша Ченгић који је с преведријем дуждом велик пријатељ, а овој земљи не знам хохо (!) (хоће) ли бит пријатељ, зашто ова луда земља за малу се ствар њему омрази и говори се да је изишао ферман на ову крајину да се пали и роби, а већ не знам који ће ордени у та ферман доћ, али на сву крајину, али на неке злочинце“.

Зато није добро ови пук издават, него им помудро руку помоћи дат . . .“ . У исто вријеме писао је и Брђанима, Кучима, Пиперима и Климентима. Он их је „као духовни пастир и учитељ“ („*come spirituale pastore e maestro*“) опомињао да се сјете да су и они хришћани и да не просипају хришћанску крв, него да настоје да измире Црну Гору с пашом или да јој помогну да се брани („*o ajutateli a difendersi*“). Грбљанским кнезовима је упутио писмо сљедеће садржине:¹⁴⁾ „Чуо сам да донекле имате страха од војске. Сада нам тај страх не задаје бригу, а не знам шта ће бити идућега љета. Можете се за то распитати код господе (млетачке). Ово је војска која купи паре и пљачка сиромашне људе; она ни Турке не оставља на миру ако код кога нешто нађе.

Наши се Црногорци понашају незналачки и благовремено не предавају оно мало док их Турци не буду сити. Паша је скупио три до четири хиљаде војника и плаши (нас) да ће их још више скупити, али му се тешко повратити у шумовиту планину. Сви су наши спремни да се од њега бране оружјем. Нека им господ бог и мајка божја буду на помоћи, а ви се молите богу и опрезно поступајте и за сваку ствар питајте господу (млетачку), а овај паша не усуђује се тамо доћи ако не добије какву помоћ из Босне. Не бих ни ја био лијен пастир, а да вам не пишем, иако смо стари, хромии и пишемо с наочалима, а бог зна да ова војска није забрињавала ни ове (наше) који су могли да предају без чуда оно што је утврђено. Сада је било одрезано мало (пореза), али ма колико их ми грдили, нијесу сада ни они сами за све криви, али су у паши и у ономе који је купио порез стекли непријатеља и онај који је купио порез пошао је султану да се пожали на пашу и не знам ко ће изићи побједилац, а све ово муте домаћи Турци («*i Turchi domesticchi*»)¹⁵⁾; понеки од њих се понизује пред пашом, а понеки му плаћа порез.“

¹⁴⁾ Ово је наш превод с италијанскога језика. Оригинал нијесмо нашли.

¹⁵⁾ Ово мјесто у писму владике Данила јасно нам показује да је и 1727 г. било Турака у Црној Гори. Према томе, коначна истрага погурица до тог времена није била извршена. Тај процес је, бесумње, морао трајати дуже времена. Питање је само да ли се истрага, мањих или већих размјера, збила за вријеме владике Данила. Њу, истина, биљеже, сем Његоша, народна пјесма „Српски бадњи вече околу 1702 год.“ и „запис црногорског владике Данила I“, који је објавио, заједно с његовом фотокопијом, Н. Мусулин 1863 г. у „Гласнику“ Друштва српске словесности (св. XVII, стр. 315—316). Додуше, тај „запис црногорског владике Данила I“, у коме се подробно описује истрага, није писала рука владике Данила, као што је то доказао и И. Руварац. А и у његову садржину треба сумњати све док се не нађе неки аутентични архивски докуменат који би говорио о истрази.

1728 г. Црној Гори је запријетила још већа опасност него 1727 г. Црногорска племена су била разједињена и завађена.¹⁶⁾ Домаћи Турци су роварили по земљи. Скадарски паша је и даље угрожавао Црну Гору и тражио да му се харач плати. У љето 1728 г. владика Данило се страховито плашио од метежа и нерета у земљи и од турског напада на Црну Гору. Зато је савјетовао црногорским главарима да се помире и да не раздвајају народ него да га за се придобијају.¹⁷⁾ Од народа је тражио да буде покоран и послушан, да чврсто држи вјеру, да ради за међусобни мир и да се нагоди с пашом из Скадра прије него што он скупи војску.

Црногорци су по савјету владике Данила пристали да 1728 г. плате скадарском паши харач. То сазнајемо из писма протопопа Ђура „от Црвнице“ Антонију Бембу. У том писму стоји, између осталог, и ово: „... Ако питаш што разумљети од ове стране, они 2 паше они се вратише натраг, а ови дође у (Ул)цињ, и ови се градови ш њим погодише и (с) пашом и капачијом, и ова наша Црна Гора предаје харач и већ није љетос во(ј)ске на ове стране.“

На четвртој страници овога писма владика Данило је написао својом руком сљедеће: „Препоручена је нам да је и видимо и пошљемо в. п. г. Данил, владика ц. поклања се в. п. г“.

•

У многим писмима из каснијег времена свога живота владика Данило говори о своме нарушеном здрављу. 2 маја 1725 г. јавља Винченцу Лоредану: „... Ја сам стар; мало сам фалио очима; не видим ни писат...“ У једном недатираном писму обавје-

¹⁶⁾ Погрешно је тврђење Радована Зоговића: „... С појавом директне турске опасности, и у непрекидној борби против отоманских завојевача и домаћих потурица, за голи и сурови опстанак, племена су се још више збила, петрифицирајала су се у оној форми у којој су била, и готово тако дочекала осамнаести и деветнаести вијек“. (Његошева поема о борби и слободи, Предговор „Горском вијенцу“, Београд, 1947, стр. 14).

¹⁷⁾ 18 марта 1728 г. пише владика Данило његушком сердару Вуку Станишићу, између осталог, и ово: „Примио сам ваше поштовано писмо из кога разумијем све оно што ми пишеш, и ја увелико захваљујем господу богу што ме господ бог удаљио од сличне мржње са тога састанка и суђења. Настојаћу да се чувам увијек и молићу бога да ме господ бог ослободи од лажљива човјека и неправедна мужа, јер је тај састанак био разних боја. А ко неће да види да је он био разних боја? Гдје су Озринићи? Гдје су Ђеклићи? Гдје су Комани? Гдје су Цетињани? Гдје је ријека Зета? Гдје је Црмница да се са свима склопи вјера?“ (Превод са италијанског језика). 18 марта 1728 г. обраћа се владика Данило завађеним Његушима, Ђеклићима, Бјелицама, Озринићима и Цуцама сљедећим писмом: „Ово је писмо отворено и свакоме је омогућено да види и да разумије да је ово добар лијек којим се можете сви излијечити од зла и од ватре коју сте запалили због слабе памети и ђаволскога савјетовања и због разузданости које сте се прихватили и коју сте себи уврћели у главу. Сјетите се да сва ова слобода и лудовање неће вам добра донијети нити ће добро испасти, него смирите их ви кнезови и старјешине. Прво се ви измирите међу со-

штава Габријела Болду-а: „Ми ниже потписани примили смо вашу пресвијетлу књигу по Симу Мркојевићу и нијесмо могли приће отписат, зашто нас притиско неки зли кашаљ и огањ и нијесмо се дигли из одра от светого четвртка до данас . . .“. 30 маја 1727 г. напомиње Габријелу Болду-у да је „слаб и стар“. 3 октобра 1727 г. извјештава Антонија Бемба да је „стар и хром“. 22 октобра 1727 г. ставља на знање грбљанским кнезовима да је „стар, хром и да пише с наочалима“ („... abenche siamo vecchi e zoppi e cogli' occhiali scriva . . .“).

Узроке своје тешке болести у ногама излаже детаљно у своје писму од 12 новембра 1727 г. Антонију Бембу: „... Веће смо мучени от наше болести ножне, гњијући моје ноге от труда и зла које сам зло добио у моју младост, трпећи студове и мразе, трпећи стојање на васе ноштна бденија, молећи се г-ну б(ог)у за ови стрптиви и безумни народ, трпећи узи, окови жељеза, тамнице, кошницу како и апостол Павал за црков и вјеру, трпећи разоренија и разграбљенија црковнаго . . . Не можемо се наканит уру хода поћи . . . Слабост моја много слабо пише . . .“. 19 новембра 1727 г. спомиње Антонију Бембу своју тешку болест: „Не могу друго него обслужит вашег а п. и п. г. заповиједи и доћ се поклонит, ако г-н б(ог) допусти нашој слаботи само једне дуре здравља от моје тешке ножне болијести облакшат само ту до Котора . . . Мене је на(ј)мучније за моју слабост што не могу служит како би се кћело и како је достојно“. 1 јануара 1728 г. увјерава Антонија Бемба да је дошао „јучер у недјелју овдјен доље у Махине веома трудно и мучно от хромоће ножне. Хвалећи г-на б(ог)а, у друго смо у све здрави, ма у ноге сасма слаби. Три конака смо чинили от Црмнице до Махинах, а то су четири уре у све хода у моје младо доба, ма велику славу и хвалу ваља дат г-ну б(о)гу који нас милује овијем кастигањем, зашто тако говори С(ве)то писмо апостолско: „Кога б(ог) милује, тога и наказује . . .“. 7 јануара 1728 г. саопштава Антонију Бембу: „... Примили смо ваше пресвијетле књиге и премудре заповиједи које бисмо ради испунит и погодит в. п. г. и нећемо помањкат колико најбоље узможемо, нега се бојим от мојега слаба живота, јер нећу моћи

бом и утврдите вјеру заједно између свих општина, потом утврдите мир, вјеру и љубав са свом границом и са свим сусједима и са заповједницима живите лијепо у кајању, у понизности и у вјерној послушности, а нема вам користи поступати дволчно и тражите спаса само души, јер је тијело изгубљено. Није, заиста, Давид рекао у псалмима: „Ослободи ме, господе, од вука и медвједа“, него „ослободи ме, господе, од варљива човјека и неправедна мужа“. Стога вас учим и упозоравам као прави пастир да се оставите лажи и невјерности и да се покајете. Потом молите се господу богу да се спасите, затим се и с овим пашом нагодите, да не погинете горе него раније. Ово што вам пишем треба на вријеме послушати, а ако пропустите ово вријеме, ништа неће бити добро“. (Превод с италијанскога језика. Оригинал нијесмо могли пронаћи).

колико ми срдце жуди, зашто ако је друго тијело и здраво, али није користи добре, пошто су ноге изтрухле и избишале, зашто оне носе све тијело и у ову кршну земљу оне на(ј)веће служе, а беж њих је све залуду теке да залуду хљеб једимо. Мучићемо се и писат овако сједећи е да се што стисне и умири . . .“ Нешто слично пише Антонију Бембу и 20 априла 1728 г.: „Наша је слабост веома слаба и нејака от патименат које носи моје слабо тијело од половине живота. Доље ноге све изтрухле и избишале, ма ваља да се чине силом за велику прешпу от б(о)жије службе здраве, ма и за испунит ону службу за ваше господско поштење и за учинит дуг платит . . .“. 8 јула 1729 г. каже Антонију Бембу: „Ми ниже именовани који смо вазде с правијем срдцем и правом љубављу служили в. п. г. тако и данас примили смо заповиједи от вашега п. и п. г. по капетану Марку Рафаиловићу, ма на ријечи без књиге в. п. г. и ми смо се много мучни нашли гдје не можемо сад са свијем мојијем животом послужит в. п. г., зашто от истине истинске има 15 дни како ми је удрило у лијево кољено у неку стару рану нека нова немоћ, али ти стара она рањена болијест, тер не могу ни пјешнице ходит, ни се на коња припет, нити се могу куће животом макнут да послужим в. п. г., ма срдцем правијем и љубављу служим и много смо се с капетаном Марком разговарали за вашу част и поштење, и он ће ви све устима казат потанко и остајем и бит ћу на службу в. п. г.“. 16 августа 1729 г. јада се Антонију Бембу: „Ашче и с муком и слабосћу нашом не могу ни служит, ни писат, ма онолико колико могу толико ћу служит и вазда се поклонит в. п. и п. г. . . . Не могу ни писат, него сам фалио и очима, а другому не дам да ми пише . . .“ И 22 августа 1729 г. тужи се Антонију Бембу да је „стар и у ноге љуто болестан, а и у очи, и у руке не много здрав“. У једном његовом недатираном писму Антонију Бембу стоји: „Ја сам у ноге зло болан, а и у очи мало здрав . . .“ Из његова писма од 3 септембра 1729 г. види се да се није хтио обраћати љекарима за помоћ: „. . . а ја, б(ог) зна, не могу ни о себе радит, него сам пошо у пустињу починут докле што оздравим, а медигах нећу, никога до једнога б(ог)а који б(ог) влада животом и смртију, и здрављем и болесћу . . .“.

Јевто МИЛОВИЋ